

MONOGRAFIES I RECERQUES

La recepció de l'imperialisme en les elits del nou-cents

Óscar Costa
HISTORIADOR

Resum

El corrent imperialista, com a ideologia, va ser una de les branques de pensament i acció política més rellevants en què es va concretar la crisi finisecular de la cultura europea del segle XIX. Als països de l'àrea mediterrània es va associar ràpidament a tot tipus de plantejaments regeneracionistes, una vegada que la competència de la cursa imperialista va palesar les dificultats per concretar amb èxit polítiques d'expansió i la necessitat de defensa davant els expansionismes anglosaxó i germànic. L'episodi de Fashoda va propiciar la radicalització dels posicionaments politicoculturals, iniciats després de la desfeta de Sedan.

Encara més punyents van ser els efectes de l'ensorrament de l'expansionisme italià a Acra, que catalitzà els corrents crítics del nacionalisme italià a les acaballes de la Gran Guerra.

La desfeta colonial espanyola de 1898 va donar peu a Lord Salisbury, ministre d'afers estrangers britànic, per posar l'exemple extrem d'una nació decadent. En aquest context es va formular el corrent imperialista català.

Aquest article dóna compte d'un llibre en curs d'elaboració basat en la meua tesi doctoral, llegida a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona el setembre de 1993, titulada *La recepción del imperialismo en las élites barcelonesas del novecientos*. L'aproximació al corrent imperialista català s'havia produït des d'una doble vessant interpretativa. D'una banda, l'anàlisi que el situava dins del camp cultural, entès en el sentit de la història de la literatura, el pensament filosòfic i la història de les idees, des del qual es van fer diverses interpretacions. La primera, feta des dels plantejaments de la Lliga, a començament dels anys 30, en un moment de represa política, quan el concepte d'imperialisme començava ja a erosionar-se per les reivindicacions descolonitzadores. Es va introduir la idea d'un imperialisme purament cultural, sense cap vocació de traduir-se en polítiques expansionistes concretes, reivindicant el sentit purament civilitzador de les teories d'Eugeni d'Ors.¹ Molt més tard, des d'aquest punt de vista de l'alta cultura, però amb molt més rigor científic, el professor V. Cacho Viu posava de manifest la radicalització subsegüent al 98 dels intel·lectuals modernistes com a eix interpretatiu de la introducció de l'imperialisme al món cultural català.² Alguns treballs posteriors sobre el pensament de d'Ors obrien la interpretació assenyalant la possible relació amb altres tipus de dinàmiques, com ara l'econòmica o la política, però sense explicitar els mecanismes d'interconnexió.³

Una segona vessant interpretativa, influenciada per una visió tributària dels processos de descolonització dels anys posteriors a la Segona Guerra Mun-

¹ Joaquim PELLICENA, *El nostre imperialisme. La idea imperial de Prat de la Riba*, Barcelona, Publicacions de la Joventut de la Lliga Regionalista, 1930; Juli TUSQUETS, *L'imperialisme d'Eugeni d'Ors*, Barcelona, 1988.

² Vicente CACHO VIU, *Els modernistes i el nacionalisme cultural (1881-1906)*, pròleg i antologia a cura de V. Cacho Viu, Barcelona, Edicions de La Magrana i Diputació de Barcelona, 1984.

³ Norbert BILBENY, *Eugeni d'Ors i la ideologia del noucentisme*, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1988.

dial, suggeria una visió principalment econòmica del fenomen imperialista. Aquest és el cas dels estudis pioners sobre el corrent americanista català que apun-
taven un paral·lelisme entre la branca industrial exportadora del Foment del Treball
i el desenvolupament del corrent imperialista orsià, sobretot basant-se en l'estudi
del procés institucionalitzador de l'americanisme català posterior a 1900.⁴ Cen-
trat en l'americanisme català, José Carlos Mainer va suggerir la idea d'una dia-
lèctica indestriable entre economia i regeneracionisme imperialista, que donava un
perfil propi en el conjunt dels regeneracionismes hispànics.⁵ Restava per fer, pe-
rò, una explicació que connectés satisfactòriament els diversos nuclis i que expli-
qués la dinàmica comuna que els arrossegava. Jordi Casassas va aportar la idea
d'una dinàmica politicocultural a partir de la interpretació de la definició imperia-
lista de Prat de la Riba en el capítol final de la *Nacionalitat Catalana*.⁶ El nostre
treball parteix d'aquesta idea per centrar-se en l'estudi de l'evolució dels diversos
nuclis connectats amb el debat imperialista, ritmat per l'acció política de la Lliga.

En una primera part ens centrem en l'estudi del debat polític cultural.
Un primer capítol estudia els antecedents més immediats que vinculen a Cata-
lunya colonialisme amb política de masses i catalanisme en el marc de la crisi
de les illes Carolines.

Al mateix moment que la Conferència de Berlín (1884-1885) redefi-
neix les bases del repartiment del continent africà, punt de sortida de la cursa

⁴ Alcides BERETTA CURÍ, *El Comercio entre el puerto de Barcelona y América Latina (1898-1931): el programa americanista de la burguesía catalana*, Barcelo-
na, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1984 [tesi doctoral
dirigida pel Dr. Miguel Izard]; César YAÑEZ GALLARDO, *El americanismo de la
burguesía catalana, 1898-1929. Un proyecto imperialista*, Bellaterra, Facultat de
Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985 [tesis de llicenciatura, dirigida
pel Dr. José Luis Martín Ramos].

⁵ José Carlos MAINER, *La doma de la quimera, (Ensayos sobre nacionalismo y
cultura en España)*, Bellaterra, Escola de Traductors i Intèrprets, Universitat Autò-
noma, 1988, pàg. 87-84.

⁶ Jordi CASASSAS, «Un problema de relación nacionalismo-burguesía. El impe-
rialismo en la teoría y en la estrategia de E. Prat de la Riba», *Estudios de Historia
Social*, 28-29 (gen.-juny 1984), pàg. 169-179.

imperialista, a Catalunya es produïa una agitació politicocultural on confluien diversos elements. D'una banda, l'activitat de Valentí Almirall, que apuntava a concretar un projecte de caire catalanista, que va tenir el seu punt culminant amb el Memorial de Greuges i la revifalla del Centre Català. De l'altra, l'acció dels grups vinculats amb el monopoli del marquès de Comillas que renegocien el monopoli estatal de transports marítims. En tercer lloc, l'actuació d'alguns professionals que intenten establir noves estratègies d'intervenció modernes. L'encreuament d'aquests corrents va produir per primera vegada l'intent de concretar un regeneracionisme basat en l'expansionisme colonial. Destaca l'acció que des del Centre Català du a terme el científic i oficial de la marina mercant Josep Ricart Giralt. Aquesta es produeix en paral·lel als intents del mateix sentit de Joaquín Costa, amb el qual estableix un agre debat, els termes del qual centren el nostre estudi. El 1887, la renovació del contracte estatal al grup del marquès de Comillas, la desactivació del Centre Català, la renúncia de Costa a articular un regeneracionisme expansiu posen punt i final al debat. Malgrat tot, s'ha de tenir en compte la importància que al voltant de l'Exposició Universal de 1889 van continuar tenint la definició de noves estratègies colonials.

El nucli central d'aquesta primera part estudia la recepció i evolució local del debat imperialista en paral·lel a l'arrencada del catalanisme polític. La constitució d'un nucli divers integrat per una generació jove que aplega els literats orsians, el nucli de joves economistes que actuen al voltant de la càtedra de Guillem Graell i els redactors de la revista cultural *La Catalunya*. Va ser durant els anys de la Solidaritat que la definició imperialista arribà al seu moment més important. Cal tenir present l'impuls donat per Prat, però també la difusió de l'economia política alemanya —difosa per Graell i per economistes més joves formats a l'estranger com Vidal Guardiola i J. Tallada. Cal destacar l'enlluernament estatista d'aquesta generació, que, com en altres indrets de l'Europa mediterrània, busca l'intervencionisme. En aquest cas no podem oblidar l'acostament al maurisme, que obria un horitzó de participació en la gestió estatal a aquest nucli de joves professionals. Aquesta circumstància fa també extensiva les mateixes preocupacions al nucli d'intel·lectuals més joves del republicanisme. Entre ells cal fer esment de figures importants del món cultural català i espanyol posterior com són Claudi Ametlla i Lluís de Zulueta. La seva intervenció al Congrés d'Economia de 1908, els posicionaments al voltant del pressupost de cultura de l'Ajuntament de Barcelona, la

col·laboració en el Congrés d'Organització Municipal de Barcelona, posen en relleu un comú denominador almenys davant dels problemes i l'actitud per resoldre'ls. Fins i tot, el debat es produeix també amb la intel·lectualitat madrilenya en una data tan significativa com 1910. Cal remarcar l'activa participació en aquest debat de Ramiro de Maeztu, J. Ortega y Gasset i Miguel de Unamuno.

La possibilitat d'articular una política imperialista es trenca amb l'ensorrament de la Solidaritat Catalana en la conjuntura posterior a la Setmana Tràgica. Però l'imperialisme, com a ideologia roman com un referent durant bona part del període de la «Catalunya endins», fins que la radicalització posterior a 1917 desballesti la possibilitat de consens polític que havia generat fins aquest moment.

Una segona part del nostre treball se centra en l'assimilació política dels corrents expansionistes anteriors o en tot cas autònoms, com van ser l'africanisme i l'americanisme. En el primer hi havia elements per donar suport a Catalunya a un cert interès per l'expansió vers la riba sud de la Mediterrània, però l'experiència de les guerres colonials, el paper protagonista de l'exèrcit i en general la necessària intervenció de l'aparell de l'Estat en l'expansió africana generaven malfiança i un rebuig constant. L'apropament al maurisme va reactivar la temàtica africanista entre els nuclis que conreaven l'imperialisme donant-li suport ideològic de caire geopolític on la penetració econòmica des de Catalunya seria l'eix d'una política de penetració pacífica de caire imperialista amb una mínima intervenció militar. En aquest sentit cal interpretar la formació de plataformes com ara la Societat de Geografia Comercial (1909). L'americanisme, sorgit abans com a projecte, es va concretar en aquest període en part com a via comercial de substitució del corrent exportador vers les colònies i en part alenat des del món polític, mentre permetia una expansió més adient amb la dinàmica catalana. Caldria remarcar que obria les portes cap a una expansió compatible amb una reforma de l'Estat o almenys en la que comptava poc el tramata burocràtic militar que dirigia l'Estat.